

А. С. Мандрикіна,
аспірант кафедри економіки, організації
та планування діяльності підприємства ХНЕУ,
м. Харків

ЯКІСТЬ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ В КОНТЕКСТІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ КРАЇНИ

Визначено роль якості життя населення для соціально-економічного розвитку країни. Встановлено та класифіковано фактори впливу на якість життя населення. Обґрунтовано систему показників оцінки якості життя населення.

Ключові слова: якість життя населення; фактори впливу на якість життя населення; система показників оцінки якості життя населення; соціально-економічний розвиток; старопромислові регіони України.

Сучасний стан економіки характеризується нестабільністю, зниженням темпів розвитку, інфляцією, скороченням інвестиційних потоків тощо. У таких умовах збільшується негативний вплив чинників на розвиток економіки, багато з яких є латентними, неможливим стає прогнозування довгострокового розвитку держави.

Тому стає важким виконання запланованих програм і планів економічного та соціального розвитку країни. Усе це підвищує значущість постійного контролю та моніторингу соціально-економічної ситуації, який має бути безперервним, своєчасним і достовірним. Також важливим є визначення об'єкта моніторингу, що дозволить найбільш повно відобразити реальну ситуацію.

Одним із комплексних показників соціально-економічного розвитку країни можна вважати якість життя населення, що поєднує оцінки як соціальної, так і економічної ситуації в країні. Якість життя населення є індикатором розвитку країни, її конкурентоспроможності на світових ринках, показує якісні зміни в суспільстві. Також підвищення якості життя населення є одним з пріоритетних напрямів розвитку держави в цілому та регіонів України зокрема. Про це свідчить Закон України «Про стимулювання розвитку

регіонів», що також передбачає реалізацію державної регіональної політики та подолання депресивності територій, забезпечення їх сталого розвитку, збалансованість соціально-економічної ситуації в регіонах, тощо. Тому доцільним є аналіз соціально-економічної ситуації в країні та визначення якості життя населення [7].

При цьому існує необхідність поділу окремих регіонів за певними групами, що дасть змогу більш точно визначити найбільш вагомі фактори впливу та запропонувати більш дієві заходи щодо поліпшення соціально-економічної ситуації в країні та підвищити якість життя населення. Доцільним є дослідження старопромислових регіонів України, що регіони завдяки великим промисловим підприємствам формують більшу частину ВВП країни та доходну частину бюджету як на місцевому рівні, так і на рівні держави [16].

Останнім часом науковці приділяють багато уваги проблемам визначення якості життя населення. Серед них – В. С. Бакіров, Д. П. Богиня, В. М. Геєць, М. О. Кизим, Е. М. Лібанова, В. О. Мандибуря, О. Ф. Новікова, В. С. Пономаренко, Л. Ф. Удотова, Ф. В. Узунов та ін. [9–13; 17; 19].

На нашу думку, слід розглядати якість життя населення як комплексний індикатор, що включає аналіз і оцінку економічного та соціального стану країни. Проте в економічній літературі існує багато думок щодо аспектів цього питання. Так, багато точок зору знаходяться в розрізі двох площин, а саме у соціальному вимірі та суто кількісному розумінні поняття «якість життя населення».

Серед сучасних українських дослідників якості життя населення у соціологічному вимірі В. С. Бакіров виділяє Є. Головаху, Н. Паніну, І. Прибиткову та Ю. Саєнка [19]. Вони зводять розуміння якості життя до суб'єктивних відчуттів і уявлень особливості про власний добробут. Підходу щодо кількісного визначення якості життя населення дотримуються Н. М. Римашевська, Ф. В. Узунов, І. В. Калачева, І. Г. Манцуров, М. О. Кизим, В. С. Пономаренко, Е. М. Лібанова [9–13].

Проте відкритим питанням залишається відбір факторів та показників, що

найбільш точно визначають якість життя населення та відображають соціально-економічний стан країни. Необхідним є їх уточнення відносно особливостей окремих регіонів.

Метою статті є виявлення переліку факторів впливу на якість життя населення, їх класифікація з урахуванням нових тенденцій та змін у життєдіяльності населення старопромислових регіонів України в контексті соціально-економічного розвитку.

В сучасних умовах господарювання при визначенні якості життя населення важливим стає врахування всіх аспектів життєдіяльності людини, що забезпечить комплексність аналізу соціально-економічного розвитку країни в цілому. В першу чергу це економічний, соціальний, екологічний, демографічний, правовий аспекти та ін.

Поступово при визначенні якості життя населення пріоритетне значення набули соціальні фактори [19]. У цьому випадку стає важливим встановлення пріоритетів при проведенні оцінки якості життя населення, виділення базових параметрів, встановлення характеру та сили впливу окремих груп факторів. Також потрібно враховувати можливі проблеми з відсутністю, недостовірністю або зі складністю отримання інформації. У зв'язку з цим вибір пріоритетних факторів впливу на якість життя населення на сьогодні є вкрай актуальним для України. Потрібно формувати комплексну методику оцінки, яка б не потребувала тривалого та складного збору інформації, додаткових досліджень, суб'єктивних оцінок, а базувалася б на існуючій статистичній базі та практичному досвіді. Проведене узагальнення літературних джерел [2–6; 9; 13–14; 18] дозволило виявити низку факторів впливу на якість життя населення. Деякі організації та окремі провідні науковці виділяють різноманітний набір базових факторів впливу. Проте можна зробити висновок, що певні фактори є найбільш вагомими. Це фінансові показники, освіта, демографічна ситуація, охорона здоров'я, умови життя. Менше виділяються такі фактори як навколишнє та соціальне середовище, якість трудового життя та народне споживання. А останнім часом стала приділятися увага правовому

забезпеченню населення та задоволеності життям окремої людини, її особистій безпеці та дозвіллю. Також існує низка факторів, що є характерними тільки для окремої країни або регіону, чи певної методики оцінки. Наприклад, участь у суспільному житті, політична або соціальна активність.

Для оцінки якості життя населення є необхідним класифікувати та систематизувати виявлені фактори, встановити об'єкт, на який вони впливають, та їх значимість. З точки зору якості життя населення об'єктом дослідження може бути окрема людина, домогосподарство або населення в цілому. Однак наприкінці ХХ ст. виникла теорія добробуту, що спрямовувала всю діяльність держави на підвищення індивідуального добробуту, який вже в неоінституційній школі розглядався більш широко, до нього включалися окрім матеріальних благ життєві умови (вільний час, умови праці, взаємовідносини) [9]. Також сучасні провідні науковці останнім часом все більше приділяють уваги суб'єктивному сприйняттю якості життя, тобто враховують думку людини, її задоволеність життям [19]. Важливим є врахування також факторів, що характерні лише для досліджуваного регіону. Так, для старопромислових регіонів України, де становлення промисловості відбувалося історично протягом декількох століть, характерні підприємства з трудомістким та матеріаломістким виробництвом у промисловій сфері, складними умовами праці, тому є доцільним окреме виділення такого фактору, як якість трудового життя на підприємстві. Отже, враховуючи вище зазначене, а також з точки зору окремої людини як об'єкта дослідження, можна класифікувати фактори впливу на якість життя населення наступним чином: ті, що мають прямий вплив на якість життя (якість трудового життя, умови життя, навколишнє середовище, задоволеність життям), та ті, що мають непрямий вплив на якість життя (демографічна ситуація, фінансове забезпечення, правове забезпечення, охорона здоров'я, освіта, соціальне середовище) (рис. 1).

Рис. 1. Фактори впливу на якість життя населення

Прямий вплив мають ті фактори, що безпосередньо поліпшують або погіршують якість життя окремої людини. У першу чергу, до них можна віднести умови життя. Цей фактор включає стан житлово-комунального господарства, доступність певних видів послуг, задоволеність базових потреб, вільний час та його використання, накопичення майна і цінностей. Ще одним фактором є стан навколишнього середовища, тому що рівень забрудненості атмосфери, екологічна безпека, рівень шуму безпосередньо впливають на життєдіяльності людини. Важливим фактором для старопромислових регіонів є якість трудового життя, до якого можна віднести такі фактори, як умови праці, мотивація працівників, соціальний пакет працівника на підприємстві, тривалість і ритм роботи, тощо. Також необхідним є включення суб'єктивної думки людини про індивідуальну задоволеність життям, що дозволить скорегувати напрями дій держави щодо підвищення якості життя населення.

До факторів, що мають непрямий вплив доцільно віднести саме ті, що в цілому впливають на якість життя населення. Вони частіше характеризуються статистичними показниками, що розраховуються на душу населення. Це демографічна ситуація, що включає чисельність, структуру, склад та щільність населення, бідність, рівень народжуваності та смертності, тривалість життя та

інше. До фінансового забезпечення особистості варто віднести рівень ВВП на душу населення, динаміку споживання, перерозподіл доходів і власності в суспільстві, доходи та витрати сімей, тощо. Правове забезпечення населення передбачає наявність в країні безпеки правосуддя, принципів справедливості та гуманізму, безпеки життя, запобігання злочинності і т.д. Практично всі поширені методики визначення якості життя населення враховують такий фактор, як здоров'я населення. Він включає в себе показник очікуваної тривалості життя, коефіцієнт смертності дітей та матерів, коефіцієнт народжуваності та враховує фінансування процесів забезпечення здорового способу життя людини. До факторів якості життя також можна віднести показники освіти та освіченості населення, безперервність навчання, рівень грамотності, використання всіх можливостей системи освіти. Оскільки на сьогодні значно підвищилась роль соціальних факторів у визначенні якості життя населення, то є доцільним окремо виділити групу факторів, що характеризує соціальне середовище, що враховує соціальні зв'язки, соціальну мобільність та соціально-професійну належність.

Підсумовуючи вищезгадане можна зробити висновок, що система показників оцінки якості життя населення старопромислових регіонів України складатиметься з двох підсистем: підсистема показників, що характеризують фактори, які прямо впливають на якість життя населення та підсистема показників, що характеризують фактори, які мають непрямий вплив на якість життя населення. Узагальнюючи літературні джерела та враховуючи наявність статистичних даних загальна система показників оцінки якості життя населення має склад, який представлений в табл. 1.

Показники оцінки якості життя населення, що характеризують фактори, що мають прямий вплив на якість життя населення визначаються шляхом анкетування. Вони повинні відображувати особисті думки людей про якість свого життя.

Система показників оцінки якості життя населення старопромислових регіонів

<i>Фактори</i>	<i>Показники</i>
Фактори, що мають прямий вплив на якість життя населення	
Демографічна ситуація	Коефіцієнт природного приросту (скорочення) населення
	Коефіцієнт міграційного приросту (скорочення) населення
Фінансове забезпечення	ВВП на душу населення
	Середня номінальна заробітна плата найманих працівників
Освіта	Кількість ВНЗ I-IV рівнів акредитації
	Кількість студентів ВНЗ I-IV рівнів акредитації у розрахунку на 10000 населення
Охорона здоров'я	Забезпеченість населення лікарями усіх спеціальностей
	Забезпеченість населення лікарськими лікарняними ліжками
Правове забезпечення	Кількість зареєстрованих злочинів
	Загальна кількість осіб, що постраждали від злочинів
Соціальне середовище	Забезпеченість населення житлом
	Кількість пенсіонерів у розрахунку на 1000 населення
Фактори, що мають прямий вплив на якість життя населення	
Якість трудового життя	
Умови життя	
Навколишнє середовище	
Задоволеність життям	

Дана методика оцінки дозволяє враховувати статистичні дані, що характеризують якість життя населення на рівні країни, та суб'єктивні оцінки окремих людей. Система показників, що базується на даній методиці, дозволяє визначити якість життя населення у вузькому значенні, з точки зору фінансового забезпечення населення, рівня споживання та задоволеності потреб. А також у широкому розумінні – з точки зору рівня людського розвитку, стану здоров'я, безпеки та рівня задоволеності життям.

Для визначення напрямів підвищення якості життя населення потрібно враховувати як можливості навколишнього середовища людини (покращення умов життя, зростання доходів, можливості освіти), так і внутрішні можливості людини (саморозвиток, прагнення використання можливостей соціального та економічного росту) [1; 8; 15]. Тому дана методика дозволяє врахувати і ці два аспекти для більш точної та зваженої оцінки.

Таким чином, якість життя населення є комплексним показником, що певною мірою характеризує соціально-економічний розвиток країни. Визначення факторів впливу та системи показників оцінки якості життя населення з урахуванням регіональних особливостей дозволить у подальшому розробити більш чіткі та дієві заходи та механізми щодо підвищення якості життя населення та подальшого соціально-економічного розвитку країни.

Список використаних джерел:

1. *Вольська О. М.* Шляхи забезпечення зростання рівня якості життя населення країни / О. М. Вольська // Економіка будівництва і міського господарства. – 2011. – Т. 7. – № 2. – С. 73–79.
2. *Гордей О.* Система чинників і фінансові показники вимірювання рівня життя населення / О. Гордей // Підприємство, господарство і право. – 2009. – № 10. – С. 222–226.
3. *Горбатов В. М.* Уровень и качество жизни населения АПК / В. М. Горбатов, В. С. Пономаренко, Н. А. Кизим. – Х. : ИД «ИНЖЕК», 2005. – 240 с.
4. *Гусевская К. С.* Качество жизни населения: понятие, показатели и современное состояние [Электрон. ресурс] / К. С. Гусевская. – Режим доступа : <http://rae.ru/forum2011/14/609>.
5. *Дорошенко Ю. О.* Критеріально-факторне оцінювання якості життя людини / Ю. О. Дорошенко, О. О. Степанюк // Вісник Державної академії житлово-комунального господарства. – 2009. – № 2. – С. 10–30.
6. *Жеребин В. М.* Индикаторы качества жизни населения / В. М. Жеребин // Вопросы статистики. – 2012. – № 3. – С. 25–36.
7. Закон України «Про стимулювання розвитку регіонів» від 21.04.2011 р. № 3275-VI

(3275-17) // ВВР України. – 2011. – № 44. – Ст. 464.

8. *Зубаревич Н. В.* Социальное развитие регионов: проблемы и тенденции переходного периода / Н. В. Зубаревич. – М. : Едиториал, 2003. – 264 с.

9. *Кизим Н. А.* Качество жизни населения и внешнеэкономическая деятельность предприятий / Н. А. Кизим, В. А. Зинченко. – Х. : ИД «ИНЖЕК», 2009. – 184 с.

10. Людський розвиток регіонів України : моногр. / за ред. Е. М. Лібанової. – К. : Ін-т демографії та соціальних досліджень НАН України, 2007. – 328 с.

11. *Мандибура В. О.* Рівень життя населення України та проблеми реформування механізмів його регулювання / В. О. Мандибура. – К. : Парлам. вид-во, 1998. – 256 с.

12. *Мельниченко О. А.* Підвищення рівня та якості життя населення: механізм державного регулювання : моногр. / О. А. Мельниченко. – Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2008. – 232 с.

13. *Пономаренко В. С.* Рівень і якість життя населення України : моногр. / В. С. Пономаренко, М. О. Кизим, Ф. В. Узунов. – Х. : ВД «ИНЖЕК», 2003. – 266 с.

14. Социальная политика: толковый словарь / под общ. ред. Н. А. Волгина ; отв. ред. Б. В. Ракитский. – М. : Изд-во РАГС, 2002. – С. 14.

15. Соціально-економічна захищеність населення України: стан, тенденції, напрями використання : стат. зб. / наук. ред. О. Г. Осауленко. – К. : Держкомстат України, 2003. – 147 с.

16. Соціальні індикатори рівня життя населення : стат. зб. / Держ. ком. статистики України. – К. : Держкомстат України, 2012. – 221 с.

17. *Удотова Л. Ф.* Соціальна статистика / Л. Ф. Удотова. – К. : КНЕУ, 2002. – 376 с.

18. *Хаустова В. Є.* Інтегральне оцінювання рівня життя населення регіонів України методом ентропії / В. Є. Хаустова, О. І. Омельченко // Актуальні проблеми економіки. – 2011. – № 2 (116). – С. 137–146.

19. Якість життя населення пострадянських країн у соціологічному вимірі / В. С. Бакіров, В. Н. Ніколаєвський, О. І. Кізілов та ін. ; заред. В. С. Бакірова. – Х. : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2008. – 216 с.

Mandrykina A. S. Quality of Life in the context of socio-economic development of the country.

The role of quality of life for the socio-economic development. Determined and classified impacts on quality of life. The system of indicators to measure the quality of life.

Key words: quality of life; impacts on quality of life; a system of indicators to measure quality of life; socio-economic development; old industrial regions of Ukraine.

Мандрыкина А. С. Качество жизни населения в контексте социально-экономического развития страны.

Определена роль качества жизни населения для социально-экономического развития страны. Установлены и классифицированы факторы влияния на качество жизни населения. Обоснована система показателей оценки качества жизни населения.

Ключевые слова: качество жизни населения; факторы, влияющие на качество жизни населения; система показателей оценки качества жизни населения; социально-экономическое развитие; старопромышленные регионы Украины.